

Zprávy a oznámení

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 68 (2023), No. 4, 275–282

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/152031>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2023

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library*
<http://dml.cz>

Zprávy oznámení

ZEMŘEL JIŘÍ HOLENDÁ

Foto: archiv ZČU

Dne 28. srpna 2023 zemřel ve věku 90 let pan doc. RNDr. Jiří Holenda, CSc. Narodil se 7. června 1933 v Písku, kde také vystudoval Vyšší hospodářskou školu. V roce 1959 ukončil studium na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V letech 1959–1960 působil jako pedagog na Učňovské škole Kašperské Hory. Po absolvování vojenské služby nastoupil v roce 1960 jako učitel na

Pedagogickou školu v Sušici. V roce 1961 přešel na Vysokou školu strojní a elektrotechnickou (VŠSE) v Plzni, kde působil na katedře matematiky. Ihned po listopadové revoluci v roce 1989 se stal na návrh studentů rektorem VŠSE. Po založení Západočeské univerzity v roce 1991 se stal jejím prvním rektorem a v této funkci setrval po dvě volební období do roku 1998. Z veřejného života však neodešel a po několika funkčních obdobích pracoval jako člen Zastupitelstva města Plzně, kde mimo jiné nadále hájil zájmy univerzity i celé akademické obce. Jeho jméno je tak neodmyslitelně spjata s porevolučním rozvojem plzeňského vysokého školství. Pamětní pečeť města Plzně obdržel v letech 1998 a 2006. V roce 2011 se stal jednou z ikon města Plzně a v roce 2016 byl slavnostně uveden do Dvorany slávy Plzeňského kraje. O tom, že jeho aktivity měly i mezinárodní přesah, svědčí také fakt, že mu byl v roce 1998 Brunelovou univerzitou v Londýně udělen čestný doktorát.

Jiří Holenda se stal v roce 1958 členem JČSMF a velmi aktivně v ní působil v nejrůznějších funkcích na regionální a na celostátní úrovni (v plzeňské pobočce a v ústředním výboru) až do svého odchodu do důchodu v roce 2004. Byl čestným členem JČMF a držitelem dalších vyznamenání Jednotou udělovaných. Jiří Holenda proslul zejména jako nedostupný organizátor matematických konferencí a seminářů. V době před revolucí, kdy bylo cestování do zahraničí velmi obtížné (a pro někoho dokonce nemožné), byly tyto aktivity dvojnásob důležité. Na takových akcích se totiž často setkávali vědci ze západního a východního bloku, což bylo pro rozvoj matematiky v tehdejší Československu nesmírně přínosné.

Jirku jsme znali jako velmi čestného člověka. Se svými podřízenými i nadřízenými jednal vždy přímo, na rovinu a bez ohledu na to, jaké to může pro něho mít

Jiří Holenda předává Miroslavu Horníčkově diplom čestného doktora katedry matematiky

Foto: archiv KMA ZČU

důsledky. Vždy preferoval celospolečenské zájmy nad zájmy osobními, což se projevilo zejména v revolučních dnech listopadu 1989. Pro své kolegy napříč generacemi byl dobrým kamarádem i mentorem, na kterého bylo možné se vždy spolehnout. Jirka měl velký smysl pro humor. Díky němu jsme na katedře zažili hodně zábavy, a to i v době, kdy on sám měl pozastavený kariérní růst a v jistém období dokonce hrozilo, že bude muset ze školy odejít. Příkladem může být setkání katedry matematiky s Miroslavem Horníčkem v roce 1985. Byla to doba, kdy známý umělec neměl na různých ustláno a nesměl například vystupovat v rádiu nebo v televizi. Národ jej však dobře znal mimo jiné z jeho „Hovorů H“, které se vysílaly v době uvolnění po pražském jaru v letech 1968 a 1969. V Hovorech jednou uvedl, že jedině, co si pamatuje z deskriptivní geometrie, je věta: „Mez stínu vrženého je vrženým stínem meze stínu vlastního.“ Na katedře jsme se toho rozhodli využít a uspořádali jsme pro Miroslava Horníčka „představení“. Ústřední myšlenkou bylo udělit katedrou matematiky za tuto větu Horníčkově titul „Čestný doktor vrženého stínu“. Pak už šlo všechno ráz na ráz. Využili jsme známosti některých plzeňských herců s Horníčkem, pozvali ho

na společné posezení, předali mu diplom a užili si spoustu legrace. Není třeba zdůrazňovat, že Jirka byl jedním z hlavních organizátorů a režisérem celé akce.

Jirka Holenda měl rád život. Šířil kolem sebe radost a optimismus, a tak působil velmi pozitivně i na své okolí. Budeme na něho s láskou vzpomínat. Navždy zůstane v našich srdcích.

Pavel Drábek

XVI. SEMINÁŘ Z HISTORIE MATEMATIKY PRO VYUČUJÍCÍ NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH

Jarní vůně šeríků se rozplynula, zářivé hlavičky pampelišek se přeměnily v chmýří, opadaly poslední lístky pivoněk a podél cesty se opět objevily chrpy a vlčí máky. V Poděbradech postupně odeznění léta neevokuje pouhou změnu barev na plátně přírody, ale rovněž předznamenává konání semináře z historie matematiky pro vyučující na středních školách. Chrpy a vlčí máky kvetly na jeho počest už po šestnácté, aby zpestřily příjezd přibližně čtyřiceti účastníkům. Seminář se uskutečnil ve dnech 21.–24. srpna roku 2023, přičemž byl akreditován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy jako akce dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (MSMT-8998/2023-2-447).

Jeden osvícený filozof prosazoval myšlenku, že by měl každý člověk kultivovat svou zahradu. Pod slovem „zahrada“ si můžeme představit mnoho pojmů, třeba i právě zmiňovaný seminář z historie matematiky. O jeho kultivaci se zasloužil programový a organizační výbor ve složení M. Bečvářová, J. Bečvář, Z. Halas, M. Hykšová, M. Melcer, M. Otavová a I. Sýkorová. Zahrada bez květin by

strádala podobně jako seminář bez přednášek. Konferenci tedy slavnostně zahájil Jindřich Bečvář tématem *Sedláčkova učebnice geometrie*. Za doprovodu Marty Bečvářové publikum následně navštívilo *Nižší školy v našich zemích v poslední třetině 18. století a první třetině 19. století (a matematiku)*. Vojtech Bálint pronesl *Pár slov o matematickej olympiáde od jasnej minulosti k nejasnej budúcnosti*. Jestliže posluchači nebyli dostatečně znepokojeni nepříznivým příslibem budoucnosti, *Smetanova astronomie* a Jindřich Bečvář dotáhli vnitřní neklid každého z diváků k dokonalosti, neboť všemi hlavami rezonovala myšlenka nepředvídatelného dopadu ničujících komet. Martin Melcer se snažil roztékané prostředí trochu zklidnit pomocí fatalismu, tedy uvedl *Osud fyziky pro život*. Navázala Martina Bečvářová, jejíž předmět bádání cílil na *Komplikovaný zrod české matematické terminologie*. Atmosféra v aule se již zdála být pod kontrolou, ovšem Marie Vestenická vyvolala opět horlivou debatu a hlasování ohledně tématu *Daquerrotypie aneb revoluční zachycení okamžiku*. Jistě náročný den účastníci zakončili v Dógenově stylu a to společenským večerem, kde nechyběla hudba, tombola a ani palačinky. Kdo to nepřehnal s nektarem z hroznů, tak si s radostí přivstal na pojednání Magdaleny Hykšové; i když Čapkova šlápěj byla záhadná, *Česká stopa v základech matematické analýzy* byla ještě záhadnější. Přednáška *Diferenciální geometrie v první polovině 19. století* podprahově zaútočila na fyziologickou potřebu potrawy posluchačů, když Antonín Slavík demonstroval křivost na exotickém ovoci v podobě banánu. Štafetu převzal Miloš Nosek, který by přišel včas i v době starověkého Řecka, neboť dobře zná *Sluneční hodiny – princip, restaurování, realizace*. Hovoříme-li již o Řecku, Apollónios sice nikdy nespáčil *Kuželosečky v 19. století*, ale svými

objevy přispěl gentlemanům Dandelinovi a Queteletovi, kteří na chvíli ožili v gestech Zdeňka Halase. Období chrp a máků někdy musí bohužel skončit, stejně je tomu i s různými květinami v zahradách. Na závěr semináře byla představena *Výuka elementární, vyšší a praktické matematiky na pražské univerzitě v 1. polovině 19. století* v živelném podání Miroslavy Otavové a Ireny Sýkorové, přičemž předtím než se květy máků přeměnily v makovičky, ještě vystoupil Josef Jíra, který zmínil *Zajímavosti ze života tepelských astronomů*.

Za zdařilý průběh semináře je třeba poděkovat všem, kteří se s nadšením podíleli na kultivaci zahrady, přednášejícím i všem účastníkům, zejména však obětavému Martinu Melcerovi, řediteli Ústavu jazykové a odborné přípravy UK. Za dovoz materiálů a velké nasazení patří také dík Zdeňku Halasovi a za všestrannou pomoc Miroslavě Otavové a Ireně Sýkorové. Doufejme, že zahrada v Poděbradech opět rozkvetne i v roce 2025 jako XVII. seminář z historie matematiky pro vyučující na středních školách. Informace o proběhlých i plánovaných akcích lze najít na webu www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/.

Marie Vestenická

OBOROVÁ MATEMATICKÁ MEDAILE JČMF 2023

Oborová matematická medaile Jednoty českých matematiků a fyziků za rok 2023 byla výborem České matematické společnosti udělena prof. Jiřímu Cihlářovi, prof. Ladislavu Lukšanovi, prof. Larsii-Eriku Perssonovi a prof. Lawrenci Somerovi.

Prof. Jiří Cihlár (*1943) je didaktikem matematiky, autorem mnoha učebnic a učitelem, který ovlivnil velkou řadu studentů. Je absolventem Matematicko-fyzikální fakulty UK z roku 1965. Jeho profesní dráha je od roku 1969 spjata s Pedagogickou a Přírodovědeckou fakultou na UJEP v Ústí nad Labem, kde dlouho vedl katedru matematiky a byl i prorektorem univerzity. Byl velmi aktivní v matematické komunitě, je čestným členem JČMF a dlouho působil jako hospodář v ústecké pobočce. Aktivně pečoval o řešitele matematické olympiády, přednášel na středních školách a úspěšně vedl práce SOČ. Svým nadšením a přístupem pozitivně ovlivnil mnoho studentů nejen v ústeckém regionu.

Numerický matematik prof. Ladislav Lukšan (*1943) patří mezi hlavní postavy české numerické optimalizace. Je absolventem Fakulty elektrotechnické ČVUT v Praze z roku 1967. Od roku 1962 působí v ČSAV, nyní v Akademii věd ČR, od roku 1976 v Ústavu informatiky AV ČR. Jeho práce vždy kombinovala hluboké teoretické poznatky se snahou o nalezení

praktických algoritmů. Kromě více než sedmdesáti vědeckých prací je autorem monografie *Metody s proměnnou metrikou: Nepodmíněná minimalizace* (Academia, 1990), která slouží jako významný zdroj v oblasti nepodmíněné hladké optimalizace. Je hlavní postavou za softwarovým systémem *UFO*, který patří celosvětově k nejrozsáhlejším softwarovým balíkům pro numerickou optimalizaci. Za svou vědeckou práci byl v roce 2022 oceněn čestnou oborovou medailí Bernarda Bolzana.

Švédský matematik prof. Lars-Erik Persson (*1944) je autorem více než 300 vědeckých prací z oblasti reálných funkcí, teorie interpolací, váhových nerovností a prostorů funkcí. Působil na univerzitách v Luleå, Uppsale, Karlstadu a Narviku. Za svoji práci získal celou řadu ocenění, mj. Louise Petrén Award (2002), dále Orlicz Medal (2003), Sammy Lindmark Award (2004), Ångpanneföreningens Award (2008). V letech 1996–1998 byl předsedou Švédské matematické společnosti. Je úzce navázán na českou matematiku. Je např. spoluautorem tří knih

a osmnácti článků s Aloisem Kufnerem a dalších prací s Amiranem Gogatishvilim a Miroslavem Englišem. Spolupodílel se na výchově několika českých doktorandů a postdoktorandů, mnohokrát přednášel na českých univerzitách a konferencích. Perličkou, ilustrující jeho nezištnou oddanost výchově mladé generace, je jeho ochota poskytovat bezplatné ubytování ve svém domě, který posléze proslul jako legendární Hotel Infinity.

Americký matematik prof. Lawrence Somer (*1948) je autorem více než sta prací zejména v oblasti teorie čísel a kombinatoriky. Studoval na Cornellově univerzitě, na Illinoiské univerzitě v Urbana-Champaign získal doktorát. Je emeritním profesorem na Americké katolické univerzitě ve Washingtonu. Jsou po něm pojmenována Somerova a Somerova-Lucasova pseudoprvočísla. Jeho činnost je od roku 1999 úzce spjata s českou matematikou. Mnohokrát vystupoval na českých seminářích a konferencích a dvakrát dlouhodobě působil v Matematickém ústavu Akademie věd ČR. Je také spoluautorem osmi monografií a více než padesáti článků s ně-

kolika českými matematiky, zejména s Michalem Křížkem. Dvakrát získal Hlávkovu cenu za vědeckou literaturu.

Petr Stehlík

JAROMÍR ŠIMŠA A JAROSLAV ŠVRČEK BOLI OCENENÍ ERDŐSOVOU MEDAILOU

Začneme najdůležitější informací: World Federation of National Mathematics Competitions (WFNMC) udelila v roce 2020 cenu Erdős Award dvom českým učitelům matematiky, Jaromírovi Šimšovi a Jaroslavovi Švrčkovi. Toto významné ocenění dostali za „... *significant contribution to the enrichment of Mathematics learning in the Czech Republic.*“ Ocenění měli převzít v roce 2020 na kongrese ICME v Šanghaji. Ten kongres sa však z důvodu kovidovej pandémie nekonal, takže ocenění im odovzdali v roku 2022 až na konferencii WFNMC v Sofii.

Jaromír Šimša a Jaroslav Švrček na 55. IMO v Kapskom Meste v roku 2014

Autor týchto riadkov pracuje pre matematickú olympiádu (MO) už pol storočia, takže vie, aká je táto práca náročná. Bol by preto veľmi nerád, keby zaslúžené ocenenie dvoch českých laureátov zostalo bez náležitého povšimnutia. Rozhodol sa preto napísať tento krátky

príspevok a trochu priblížiť čitateľom, čo všetko pre MO urobili *Mírek* a *Jarda*.

Určite nie všetci, čo sa živia matematikou, vedia, čo to je WFNMC. Takže najprv pár slov o tejto organizácii. WFNMC je Svetová organizácia národných matematických súťaží a založila dve medzinárodné ocenenia pre tých, ktorí významne prispeli k rozvoju matematických súťaží na národnej alebo medzinárodnej úrovni a stali sa tak stimulom obohatenia vyučovania matematiky. Najprv to bola cena Davida Hilberta a kritériom pre jej udelenie bol najzaujímavejší článok v predošlom roku v časopise *Mathematics Competitions*, ktorý vydáva WFNMC. Túto cenu v roku 1991 dostali Edward Barbeau (Kanada), Arthur Engel (Nemecko) a Graham H. Pollard (Austrália). V roku 1992 boli tiež traja laureáti: Martin Gardner (USA), Murray Klamkin (Kanada) a Marcin E. Kuczma (Poľsko). Potom v roku 1994 to boli Maria Falk de Losada (Ko-

lumbia) a Peter J. O'Halloran (Austrália), a napokon v roku 1996 Andy Liu (Kanada).

Od roku 1996 sa Hilbertova cena ne udeľuje; WNMFC však už skôr rozhodla o vzniku ekvivalentného ocenenia Pál Erdős Award a zaviedla kvótu troch takýchto cien v každom dvojročnom období. O Erdősovi bolo napísané veľmi veľa. Tu uvedme len toľko, že je autorom resp. spoluautorom vyše 1 500 článkov a kníh a spolupracoval s väčším počtom matematikov, ako ktokoľvek iný v histórii. Je priam neuveriteľné, koľkým mladým talentovaným ľuďom pomohol Erdős pri naštartovaní ich kariéry. Práve preto sa cena nazvala jeho menom.

Keďže sa Erdősova cena udeľuje od roku 1992, tak dve obdobia jej udeľovania sa prekrývajú s udeľovaním Hilbertovej ceny. Všetkých laureátov tu nevedieme, záujemca ich môže nájsť na stránkach <http://www.wfnmc.org>. Ale niekoľko málo mien zmienime kvôli tomu, aby si čitateľ urobil predstavu, do akej kvalitnej matematickej spoločnosti sa prepracovali spomínaní českí laureáti: John Webb (Južná Afrika), Peter Taylor (Austrália), George Berzsenyi (USA), Tony Gardiner (Veľká Británia), Derek Holton (Nový Zéland), István Reiman (Maďarsko), János Surányi (Maďarsko), Alexander Soifer (USA), Paul Vaderlind (Švédsko), József Pelikán (Maďarsko), David Ch. Hunt (Austrália), Géza Kós (Maďarsko) a Sergej Rukšín (Rusko).

A teraz pripomeňme niektoré zásluhy českých laureátov. Jaromír Šimša získal bronzovú medailu na 14. aj 15. Medzinárodnej matematickej olympiáde (IMO). Pre MO pracuje už 40 rokov, keďže sa v roku 1983 stal členom Krajského výboru matematickej olympiády v Brne a v roku 1990 členom Ústredného výboru MO (ÚV MO). V rokoch 2000–2020 bol predsedom ÚV MO. V roku 1993

po rozpade Československa vznikla (spoločná) úlohová komisia MO pre ČR aj SR a Jaromír Šimša sa stal jej predsedom. Túto komisiu viedol excelentne. Od roku 1994 pôsobil mnohokrát ako pedagogický vedúci alebo vedúci českého družstva na IMO. Vyše 30 rokov je vedúcou osobnosťou MO v ČR. V roku 1995 bol autorom úlohy č. 3 na IMO v Toronte. Je autorom viac ako 250 úloh pre MO a pre iné matematické súťaže. (Kto neskúsil vymyslieť príklady vhodné pre MO, ten to nevie dostatočne oceniť.) Jaromír Šimša a Karel Horák začali po roku 1990 starostlivo pripravovať tlačene verzie podrobných riešení všetkých úloh MO (spolu s alternatívnymi riešeniami a komentármi). Tieto excelentné výučbové materiály sú archivované na webovej stránke <http://www.matematickaolympiada.cz>. V rokoch 1994–2001 Jaromír Šimša (spolu s J. Hermanom, V. Chrápavou a E. Jančovičovou) intenzívne pracoval na ucelenom seriáli učebníc matematiky pre 11–16 ročných žiakov. Sériu pozostáva zo 16 knižočiek, každá má rozsah 80–150 strán, a tieto dodnes slúžia ako obľúbené učebnice matematiky pre matematicky zamerané triedy v celej ČR. (Aký to rozdiel v porovnaní s „učebnicami“, kde autori hľadajú nové – a samozrejme neexistujúce – ľahké cesty pre osvojenie si matematiky.) Nedá sa nespomenúť viacero vydaní vynikajúcich kníh Jaromíra Šimšu *Metody řešení matematických úloh I a II* (spoluautori J. Herman a R. Kučera), pričom vo vydavateľstve Springer vyšiel aj ich anglický preklad. Spomeňme ešte, že v roku 1989 získal cenu Nadácie Českého literárneho fondu a v roku 1999 cenu Akadémie vied ČR za popularizáciu vedy. Je čestným členom JČMF.

Jaroslav Švrček sa stal členom československého Ústredného výboru MO už v roku 1986 a stále je členom Ústrednej komisie MO (ÚK MO), ktorá je ná-

stupcom ÚV MO po roku 1993; v rokoch 2001–2021 bol jej podpredsedom. Od roku 1998 je členom redakčnej rady časopisu *Matematika-fyzika-informatika* (MFI), od roku 2004 redaktorom pre matematiku časopisu MFI a od roku 2019 jeho hlavným redaktorom. Je čestným členom JČMF. Od roku 2004 je členom exekutívy WFNMC a v rokoch 2004–2017 vykonával funkciu editora časopisu *Mathematics Competitions*, ktorý pod patronátom WFMNC vychádza bianuálne. Mnohokrát pôsobil vo funkcii vedúceho alebo pedagogického vedúceho českého reprezentačného družstva na IMO. V celoštátnom kole 29. ročníka MO (1979–1980) boli použité jeho prvé dve úlohy, takže na tvorbe úloh pre súťaže MO na všetkých stupňoch pracuje už 45 rokov. Je autorom 199 úloh (z toho 3 pre stredo európsku olympiádu MEMO a 10 pre CPSJ, teda pre trojstretnutie juniorov ČR, Poľska a SR) a je autorom 80 pôvodných úloh aj pre iné matematické súťaže a časopisecké rubriky. Uvedme niektoré výborné (knižné) publikácie Jaroslava Švrčka týkajúce sa MO: *Geometrie trojúhelníka* (SNTL, 1988, spoluautor J. Vanžura), *Gradované řetězce úloh v práci s matematickými talenty* (UP Olomouc, 2014), *Sbírka netradičních matematických úloh* (Prometheus, 2007, spoluautor P. Calábek), *Systems of equations and methods of their solving* (UP Olomouc, 2019), *A Central European Olympiad – The mathematical duel* (World Scientific, 2018, spoluautori R. Geretschläger a J. Kalinowski).

Obom laureátom úprimne gratulujem a prajem, aby im zdravie, sily a dobré nápady v práci pre MO vydržali čo najdlhšie.

Vojtech Bálint

UDĚLENÍ CENY PROFESORA IVA BABUŠKY ZA ROK 2023

Jednota českých matematiků a fyziků a Česká společnost pro mechaniku udělily ve středu 20. prosince 2023 Cenu profesora Iva Babušky za nejlepší práci v oboru počítačových věd pro studenty a mladé vědecké pracovníky, tentokrát po třicáté. Významný český matematik Ivo Babuška, který zemřel 12. dubna 2023 v Albuquerque, NM, USA ve věku 97 let, cenu založil v roce 1994.

Cenu profesora I. Babušky za rok 2023 získal Ing. Martin Ladecký, Ph.D., z Fakulty stavební ČVUT v Praze za doktorskou disertaci *Advanced spectral methods for computational homogenization of periodic media*. Práce se zabývá víceúrovňovým materiálovým modelováním se zaměřením na iterační výpočetní homogenizační metody specializované na digitalizované mikrostruktury. Kromě teoretické části je disertace soustředěna na tři konkrétní úlohy z praxe, jejichž řešení tvoří důležitou součást práce.

Byla též udělena čestná uznání za diplomové práce. První místo obsadila se svou prací Ing. Lucie Kubíčková z Fakulty chemické technologie Vysoké školy chemicko-technologické v Praze. Hodnotitelská komise vybrala na druhé místo Ing. Marka Beldu z Fakulty strojní ČVUT v Praze a třetí byl Ing. Tomáš Marhan z téže fakulty.

Cena i další uznání jsou udíleny každoročně a profesor Ivo Babuška zajistil, že budou i nadále spojeny s finanční odměnou.

Karel Segeth